

СТАВ НАПРЕДЊАЧКЕ СТРАНКЕ ПРЕМА СРПСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ

Увод

Деветнаести век представља веома важан период у дугој историји Српске православне цркве, будући да је септембра 1831. године обезбеђена аутономија, а 20. октобра 1879. године добијен и томос Васељенске патријаршије о потпуној самосталности Цркве у Кнежевини Србији. Наведено доба обележено је успостављањем уставног и законодавног оквира за деловање Српске цркве, бројним примерима директног утицаја владара на избор највише црквене јерархије, непримереним настојањима државних органа да се на различите начине мешају у унутрашње послове Цркве и у основи скромним и неуспешним отпором црквених великодостојника да у циљу очувања канонског поретка ограниче или елиминишу тежње све нестрпљивије власти да под своју контролу стави комплетан верски живот.

Отпочињући борбу за националну самосталност вожд Карађорђе и кнез Милош добро су знали да је државна слобода непотпуна уколико се не изврши замена фанариотске јерархије националном. Предузимајући више добро осмишљених мера код Васељенске патријаршије и Порте, кнез Милош је успео да добије сагласност за хиротонију архимандрита манастира Враћевшница Мелентија за првог српског митрополита. Изабравши Петра Јовановића за његовог наследника кнез је добио ученог и енергичног старешину, који је учврстио унутрашњу организацију Цркве и отворио богословију у Крагујевцу. Сретењски устав од 3. фебруара 1835. године утврђује вероисповест владарске породице и прецизно дефинише положај Српске православне цркве, док „Начертаније о духовним влас-

¹ Др Драган Новаковић, научни сарадник, Министарство вера, Београд

тима“, као први закон о Цркви из 1836. године, ближе одређује структуру духовне власти, делокруг рада црквеног судства и друга питања од важности за нормално функционисање Цркве.

Смена династије 1843. године и јачање уставобранитеља проузроковала је доношење новог закона под називом „Устројеније духовне власти у Књажевству Србији“ 1847. године, који у значајној мери обезбеђује поштовање канонског поретка Цркве и смањује регулаторну функцију државе. Устоличавајући на престо старог кнеза 1858. године, Светоандрејска скупштина је учинила неодрживом позицију митрополита Петра, тако да је поднео оставку, јер није био спреман за сусрет са новим владарем, који је долазио са поруком да га не чекају политички противници и присталице претходне династије. Вољом кнеза Милоша шабачки епископ Михаило постаје митрополит, а Свети архијерејски сабор, као надлежно тело, спроводи процедуру за избор предвиђену канонима. Настојећи да поништи све наслеђено, кнез Михаило 1862. године доноси „Закон о црквеним властима православне вере“ са циљем да учврсти институционалну контролу и комплетну организацију Српске цркве подреди вољи владајуће династије и политичких групација које су је подржавале. Намеснички устав из 1869. године утврђује државни карактер Српске цркве, прописује да књаз мора бити православне вере, одређује надзор министра црквених послова над духовним уставима и прецизира обавезу православне цркве да преписку са духовним властима изван земље води уз одобрење министра.

Наведени примери законодавне контроле и директног мешања државе у послове Цркве морају се посматрати у контексту сложеност стања у коме се налазило тадашње српско друштво разапето између традиционалних вредности и модернизације која се постепено ширила из Европе. Положај државне цркве подразумевао је значајне привилегије, али и право јачег у том односу да поставља правила понашања и обавезу слабије стране да их прихвати и поштује. Неодмереним акцијама државе подстицај је давало свештенство и део епископата, због све израженије намере да се непримерено положају и канонским ограничењима, укључује у страначке борбе. Митрополит Михаило био је један од вођа либералне странке, а свештеници су према устаљеном обичају у српском народу своје политичко ангажовање остваривали у готово свим партијама на политичкој сцени Србије. Успостављени однос између младе државе и Цркве био је на извесан начин природан и у духу вековне традиције, јер је остваривање народне и државне слободе као заједничког идеала било примарно у односу на неспоразуме до којих је долазило у појединим периодима. Наведену равнотежу пореметио је кнез, а касније краљ Милан и Напредњачка странка, предузимајући низ мера, које се могу окарактерисати као канонски удар на Цркву и отворено настојање државе да под своју контролу стави комплетан црквени живот.

Напредњачка странка настала је из групе „младоконзервативаца“ који су се на политичку сцену вратили после гашења Конзервативне странке до кога је дошло за време владавине кнеза Михаила. Гласило „Видело“ покреће 1880, а 1881. године младоконзервативци се конституишу као Напредњачка странка на челу са Милутином Гарашанином. Напредњаци су наступили са идејом политичких слобода и права грађана, да би другу владавину 1887. године завршили као угњетачи чијим вођама је незадовољни народ палио куће и уништавао имања. Већину чланства чинили су чиновници и са њима повезани друштвени слојеви. Будући да их је краљ Милан користио у суровом обрачуна са радикалима имали су карактер дворске странке. Напредњаци су владали 1880-1883; 1884-1887 и 1895-1896. године. Налазећи ослонац у радикалима, који су успели да окупе сеоске богаташе и градску буржоазију, краљ је одлучујуће допринео распуштању напредњака 1896. године. Странка је обновљена 1906. године под вођством Стојана Новаковића и успела да стекне позиције које су јој омогућиле да партиципира у неким владама.

Однос између државе и цркве

Однос између цркве и државе представља сложено питање које већ вековима теоријски промишљају филозофи и теолози, а најбоља и у пракси применљива решења изналазе државници и црквени великодостојници. Већина хришћанских теолога сматра да је црква божанска установа основана ради спасења људи и њихове припреме за вечни живот, док држава представља земаљско царство задужено да примереним средствима омогући миран живот сваког појединца и складно функционисање заједнице. Утврђујући као основни циљ опште добро човека и полазећи од његове природне потребе за друштвеношћу држава добија карактер божанске установе, која располаже различитим средствима неопходним ради остваривања свог послања. Успостављајући земаљско царство у облику државе, Бог је обавезао човека да поштује државну власт независно од облика владавине или неправдених метода којима се служи. Покоравајући се власти Пилатовој, Исус Христос је заувек одредио да и такав суров поредак потиче од Бога и истовремено утемељио начело да су црквене и државне власти самосталне и независне у вршењу поверених послова.²

Наведено теолошко објашњење о пореклу и функцијама цркве и државе представљало је током историје идеал коме је тежила јерархија, али су реални односи од Миланског едикта цара Константина из 313. године почели да се заснивају на новим правилима обележеним супремацијом државе и спремно-

² Видети, Н. Милаш, *Православно црквено право*, „Истина“, Издавачка установа епархије далматинске, Београд-Шибеник 2004. година, страна 733-763.,

шћу цркве да се стави под њену заштиту. Пребацивање средишта државног живота из Рима у Цариград и афирмација теорије Св. Августина о превласти цркве над државом, омогућили су папи као духовној снази да постепено шири утицај и својој власти подређује слабе и неорганизоване државице настале на рушевинама моћног царства. Заживео је специфични облик односа назван „папизам“ проистекао из теорије о врховној власти папе над целим светом у којој су владари само вазали апостолског престола и става да световна власт захваљујући узорном служењу цркви добија морално оправдање за своје постојање. Успостављени систем односа са превлашћу једне стране непрекидно је производио тензије, тако да се у Француској током XVII века и Немачкој у XVIII веку појављују учења и јасно формулисани захтеви о потреби ограничења папске власти само на црквена питања. Чувеним Патентом о толеранцији аустријски цар Јосиф II 1781. године успоставио је равноправност вера и прописао да папске наредбе могу производити дејство само уколико добију одобрење владара. Наведени процес окончала је Француска буржоаска револуција 1789. године иступајући са идејом о слободи савести и ослобађању државне власти од туторства цркве.

Нове односе између цркве и државе промовисао је протестантизам настао у XVI веку на таласу критике свемоћи папске власти и распрострањених злоупотреба свих нивоа јерархије Католичке цркве. Наступајући са идејама о слободи вере, протестантске цркве су за релативно кратко време прешле сложен пут од борбе за институционалну равноправност са доминантном Католичком црквом до прихватања државног статуса и потпуне зависности од воље владара. Успостављени поредак после Вестфалског мира 1648. године, потврдио је слободу и равноправност католика и протестаната, гарантовао право врховне заштите протестантских држава над црквом, предвидео надзор и контролу црквених установа, увео принцип потврђивања изабраних лица за црквено-јерархијске положаје и дао могућност преиспитивања судских одлука црквених власти у предметима где су повређена права приватних лица.³

Протестантизам, слободарске идеје велике Француске револуције и барикаде незадовољних широм Европе 1848. године нису поколебале клерикалне снаге охрабрене одлукама Бечког конгреса о реституцији старог поретка у Европи и поништају тековина Наполеонове владавине. Промовисање догме о папиној непогрешивости на Првом ватиканском концилу (1869-1870) пробудило је сумњу и католичких држава да се иза те одлуке не крије намера о поновном успостављању туторства папства над световним државама и њиховим владарима. Суочен са отпором либералног јавног мњења, које је иступило са тезом да су уговорне стране неравноправне и да могу настати огромне штете по државне и

³ Б. Цисарж, *Црквено право I (Општи део и организација цркве)*, Београд, 1970. година, страна 187-188.

националне интересе, будући да једна располаже јавном праву недоступну догму о непогрешивости, дотадашњи главни покровитељ Ватикана аустријски цар Фрањо Јосиф укинуо је 30. јула 1870. године конкордат потписан 1855. године. Спроводећи познати „Културкампф – Борба за културу“, канцелар Бизмарк је успео трајно да ограничи и у законске оквири сведе свеукупни утицај Католичке цркве на различите секторе друштвеног живота.⁴

Развијајући се у специфичним друштвеним и културним условима истока, Византијска царевина је током постојања изграђивала посебне односе са црквом, који су најчешће били засновани на начелу „симфоније“, односно усаглашеног деловања и стваралачке везе у којој су обе стране задовољавале своје интересе. Епископи су били дужни да се покорављају царској власти, али је и држава увек могла да рачуна на моралну снагу цркве као фактор стабилизације и напредка друштва. Споразумом између цара и цркве сазивани су васељенски сабори, а дужност владара била је да обезбеди услове за одржавање и гарантује извршавање донетих одлука. Шеста новела цара Јустинијана II из 535. године и закони издати од цара Василија I између 879. и 886. године, детаљно прописују међусобне дужности цара и патријарха као представника световне и духовне власти и промовишу став да они симболизују тело и душу код човека чија међусобна усклађеност представља предуслов за срећу државе. Симфонија као начин уређења односа између државе и цркве означавала је историјску матрицу државно-црквеног права у Византији, али то не значи да у појединим историјским периодима и у зависности од личности и стремљења неких владара није вођена и потпуно супротна политика позната као „цезаропапизам“, чије је главно обележје мешање државе у унутрашње послове цркве, насилно мењање канонског поретка и наметање владара као врховног ауторитета у цркви.⁵

Добивши самосталност Српске цркве од васељенског патријарха, Свети Сава је сматрао да начело „симфоније“ представља најбољи начин за уређење односа између државе и цркве. Наведену теорију уградио је у познато „Законоправило“, чији најстарији сачувани препис (Иловачки) из 1262. године утврђује свештенство и царство као највеће божије дарове и прописује да црква остварује божанске циљеве, док је задатак цара старање о ономе што представља људску димензију живљења.⁶ Следећи историјску традицију, српски владари су заказивали народне саборе на којима су расправљана различита питања и доношене одлуке од највеће важности за државу и цркву. Безбројни примери задужбинар-

⁴ Видети Д. Новаковић, *Верске заједнице на размеђу векова*, Београд, 2003. година, страна 239-246.

⁵ Видети, Д. Перић, *Црквено право*, Београд, 1999. година, страна 179-183.

⁶ М. Петровић, *Законоправило или Номоканон Светог Саве*, Иловачки препис 1262. година, фототипија, приредио и прилоге написао М. Петровић, Горњи Милановац, 1991. година, страна 79.

ства средњевековних владара и захвалност цркве исказана кроз њихову кано- низацију, показују да су у том периоду постојали складни односи између држа- ве и цркве и да је њихова подстицајна међузависност омогућила највећи узлет српске државе и нације. Уништавањем српске средњевековне државе и успоста- вљањем турске владавине, Црква постаје једина реална снага способна да чува народ и кроз традицију негује државну идеју. Ослобођена заједничким снага- ма народа и свештенства, млада српска држава је током XIX века, у односима са Црквом, прошла све фазе од начела „синфоније“ до класичног модела „државне цркве“ из кога је произлазила често неконтролисана спремност све јаче држа- ве да се меша и у оне сфере, које су према канонима и традицији припадали је- рархији и свештенству.

Верска политика Напредњачке странке и смена митрополита Михаила

Санстефански мир и стварање велике Бугарске на штету српских националних ин- тереса, значајно су пољуљали поверење у руску дипломатију и допринели отпо- чињању процеса постепеног везивања Србије за Аустро-Угарску. Нова спољнопо- литичка стратегија званично је потврђена потписивањем тајне конвенције 1881. године, којом је кнез Милан прихватио више озбиљних обавеза према новом по- кровитељу: „Србија је тајном конвенцијом (чл. 2) примила обавезу ‘да неће ника- ко трпети политичка, верска или друга сплеткарења која би, полазећи са њеног земљишта, ишла против Аустро-Угарске Монархије, подразумевајући ту и Босну и Херцеговину и Новопазарски Санџак’. Заузврат, Аустро-Угарска је (чл. 3) узела ‘исту обавезу према Србији и њеној династији, чије ће одржање и утврђивање помоћи свим својим утицајем’. Овоме треба додати и обећање Аустро-Угарске да ће подржати проглашење Србије за краљевину, а кнеза Милана за краља”⁷.

Убеђени русофил митрополит Михаило постао је велика сметња кнезу Ми- лану и Аустро-Угарској добро обавештеној о различитим субверзивним актив- ностима које је подржавао и организовао у Босни и Херцеговини. Тражен је по- годан разлог за удаљавање митрополита, али то није било једноставно извести због његове популарности у народу, истинског патриотизма и показаних способ- ности у руковођењу Црквом. Повод за смену био је у основи баналан, али је кне- зу и Влади послужио као добар мотив да се планирани обрачун започне и окон- ча. Изгласан је и 3. априла 1881. године потписан Закон о таксама према коме се за свако примање свештено-монашког чина држави плаћала одређена надокна-

⁷ Ч. Попов, *Немирне године и везивање за Аустро-Угарску*, Историја Срба, шеста књига, први том, Београд, 1994. година, страна 61.

да.⁸ Митрополит је изразио неслагање сматрајући да тако конципиран Закон директно потиरे аутономију Цркве и приморава је да крши вековне каноне.⁹ Преписка између митрополита и Владе није дала резултате, а Архијерејски сабор је 23. 9. 1881. године заузео став да су неке одредбе Закона неканонске и изразио протест што се тако сложеном послу приступило без консултације са највишим телом Цркве. Ради изазивања подела у Сабору, Влада је саслушала све епископе, на начин предвиђен за чиновнике, намеравајући да докаже митрополитово самостално поступање и давање својих оцена Закона и његове канонске заснованости у име Цркве. Непостигавши договор, министар просвете и црквених дела Стојан Новаковић обавестио је кнеза о бунтовничком понашању митрополита и одбијању да се покори наређењима Владе. Предлог министра за смену одмах је усвојен, тако да је кнез 18. 10. 1881. године издао указе о разрешењу старог митрополита и избору неготинског епископа Мојсеја за вршиоца дужности врховног поглавара.¹⁰ Дајући објашњење смене митрополита Михаила Слободан Јовановић изнео је следеће разлоге: "Напредњаци су мрзили митрополита Михаила као једнога од стубова либералне странке. Више још него напредњаци њега је мрзио кнез Милан... Аустријанци су били извештени да митрополит агитује преко свештенства у Босни, и захтевали су од кнеза да ту агитацију пресече. Овај миг из Беча био је довољан, па да се кнез реши на збацивање митрополита. Њему се чинило да је митрополит главна сметња његовој аустрофилској политици, коју је он сматрао као једино добру и једино могућу".¹¹

Смену митрополита и несређено стање у Цркви искористила је напредњачка Влада да покрене поступак за доношење новог законодавства, којим би дефинитивно Цркву, мимо древних канона и вековне традиције, подчинила вољи световне власти. Планиране промене образложене су нормалном законодавном процедуром и потребом усаглашавања са фактичким стањем, будући да је Народна скупштина 1880. године донела решење о укидању епархијских конзисторија. Министар просвете и црквених дела формирао је посебну комисију, која је припремила следеће законске предлоге: „1. о црквеним властима православне вере; 2. о црквеним општинама; 3. о управи црквеног и манастирског имања; 4. о црквеном фонду; 5. о поступку у брачним парницама којима ће се садашње

⁸ Таксена тарифа код црквених власти (из Закона о таксама), „Зборник правила, уредаба и наредаба Архијерејског сабора православне цркве у Краљевини Србији од 1830-1900“, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1900. година, страна 386-387.

⁹ Ћ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, друга књига, Минхен, 1966. година, страна 430.

¹⁰ Видети, Епископ шабачко-ваљевски Јован, *Српска црква у Србији од 1804. до 1918. године*, "Српска православна црква 1219-1969. године, споменица о 750-годишњици аутокефалности" Београд, 1969. године.

¹¹ С. Јовановић, Влада Милана Обреновића, књига II, Београд, 1934. године, страна 408-409.

конзисторије укинута и њихови послови на судове и друге власти пренети”.¹² Епископи су одбили да сарађују у припреми тих закона, са мотивом да Сабор не може да се састане и доноси ваљане одлуке без канонски постављеног митрополита. Одсуство сарадње није спречило Владу да предложи и Народна скупштина 31. децембра 1882. године донесе „Закон о изменама и допунама закона о црквеним властима источно-православне вере од 30. септембра 1862. године“, „Закон о уређењу свештеничког стања“ и „Закон о установљењу црквеног фонда“.

Првим законом промењени су неки чланови, извршене одређене измене и унете нове алинеје у односу на решења предвиђена у Закону из 1862. године. Најзначајнија промена исказана је преформулацијом члана 81. који је утврђивао да Архијерејски сабор чине сви епископи на челу са митрополитом као председником. Нови члан под истим бројем прописује да Архијерејски сабор сачињавају сви епископи, два архимандрита и по један протојереј из сваке епархије. Председник је митрополит или лице одређено да га заступа. Архимандрите и протојереје поставља краљ указом на пет година. Уколико током вршења дужности неки члан умре по истој процедури поставља се нови до краја прописаног мандата. Чланови Сабора изван Београда имају право на путне трошкове и дневницу од 15 динара за сваки дан. Постојећем члану 86. посвећеном односима Правитељства и Сабора, односно процедури предвиђеној за прибављање мишљења највишег црквеног тела о важним питањима у време када редовно не заседа, додат је нови став у коме се наводи да министар просвете и црквених дела мора бити обавештен о отварању и закључивању седница како би благовремено поднео своје предлоге на решавање. Уместо друге алинеје (члан 93, тачка 11), која прописује да одлуке Сабора о одређеним питањима постају обавезујуће за црквене власти када их потписом потврди министар просвете и црквених дела, унета је нова из које и даље произлази обавеза подношења донетих решења министру просвете на потпис, уз придодату одредбу о немогућности примене док се не обезбеди сагласност Владе. Значајне промене унете су и у 94. члан према коме новог епископа бира Сабор општим договором, с тим да се посвећење врши после одобрења прибављеног од кнеза. Према новој формулацији наведеног члана, епископе бира Архијерејски сабор формиран у складу са одредбама члана 81.

Архиепископа и митрополита по новом бира посебно изборно тело у које улазе сви чланови Архијерејског сабора, председник министарског савета, министар просвете и црквених дела, председник државног савета, председник Касационог суда и пет чланова Народне скупштине. Изборном телу председава најстарији епископ по посвећењу. Чланове тог тела из редова посланика бира Народна

¹² Нови црквени законик, *Преписка министра просвете и црквених послова с Архијерејским сабором*, „Хришћански весник“, 1888. година, страна 154-155.

скупштина, уз обавезу да свакоме одреди заменика. Одлука о избору новог врховног поглавара доставља се краљу на одобрење, а позитиван став омогућава спровођење прописаног црквеног обреда. Уколико се догоди да изабрани кандидат не буде потврђен од владара искључује се могућност његовог поновног избора на истом заседању. Постојећем 95. члану, који је прописивао поступак замене упражњених епархијских и митрополијске катедре, придодат је нови члан 95А, који поред дотадашње одлуке митрополита о одређивању заменика подразумева и одобрење министра просвете и црквених дела. Решењем Министарског савета администратору се одређује посебна плата из средстава предвиђених за то место. Упражњени трон митрополита до избора мења заступник према одредбама ранијег закона, односно, по наредби Правитељства, најстарији по посвећењу епископ. Члану 97, који прописује начин избора и рукополагања у свештенички чин, као и давање највиших црквених звања, додата је нова алинеја из које произлази да архијереј распоређује поједине личности на административне и црквене службе уз претходни споразум са министром просвете и црквених дела. Нови Закон у члану 101А одређује да епископи имају права чиновника и систематску плату од 10.000 динара. Истим чланом прописано је да постојећи епископи плату примају на основу посебног краљевог указа, јер су таквим актом и распоређени на дужност. Законодавац се побринуо и за елиминисање сваке опозиције новим решењима, тако да члан 193А прописује кажњавање сваког свештеника који одбије покоравање законским одредбама и то први пут од 500 до 1.000 динара, други са 2.000 динара, док трећа грешка подразумева уклањање са дотадашњег места. Наведене казне изриче министарски савет на предлог министра просвете и црквених дела.¹³

Изнете одредбе показују да су краљ Милан и напредњачка Влада, различитим механизмима унетим у Закон, успели у значајној мери да подреде Српску цркву својим интересима и наметну јој нека решења супротна канонима и вековној традицији. Сасвим је извесно да уставни статус државне цркве подразумева и многобројне контролне функције власти, али овај Закон садржао је и различите новине које су оправдано довеле до великог противљења црквене јерархије. Министар просвете и црквених послова добио је значајна овлашћења, о чему Ђ. Слијепчевић каже: "Новим Законом од 31. децембра 1882. године добио је министар просвете и црквених послова велико право надзора над радом Архијерејског сабора и епископа: решења Сабора се достављају на увид министру просвете и црквених послова и моћи ће се извршавати пошто исти министар изјави

¹³ Закон о изменама и допунама Закону о црквеним властима православне вере од 30. септембра 1862. године, „Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији изданих од 20. јуна 1882. до 19. фебруара 1883. године“, издање и штампа Краљевско-српска државна штампарија, Београд, 1883. година, страна 208-211.

да од његове стране нема никакве сметње извршењу њиховом”.¹⁴ Највеће незадовољство изазвале су одредбе Закона о саставу Архијерејског сабора и изборном телу које бира архиепископа београдског и митрополита Србије, што потврђује и П. Пузовић: „Овим законом световне власти су добиле већа овлашћења него што је то било до тада, измењен је начин бирања митрополита, створено је ново изборно тело са већином световних представника”.¹⁵ Будући да је једна од основних функција Архијерејског сабора избор нових епископа, наведено проширење представљало је гаранцију избора само оних кандидата које подржи Влада и суверен. Унете контролне функције у Закон довеле су до реакције највише црквене јерархије неспремне на подчињавање и деобу власти са државом, док је већина свештеника остала индиферентна оптерећена сиромашним парохијама, понашањем осиноних локалних власти, сталним проширивањем обавеза према епископату и навике да користи сукобљавање два центра моћи од којих је зависила њихова судбина.¹⁶

Новине унете у Закон о црквеним властима довеле су до потпуног прекида сарадње између Владе и јерархије Српске цркве. Министар С. Новаковић размењивао је више писама са вршиоцем дужности митрополита Србије епископом Мојсејем, настојећи да превазиђе неспоразуме, будући да је предстојао избор новог врховног поглавара. Знајући разлоге због којих Влада инсистира на конституисању Сабора и неспреман да даље доприноси неканонском стању у Цркви, епископ Мојсеј је, изговарајући се на незадовољство донетим Законом, понудио оставку: „Изјављује, на крају, да као епископ, не може вршити владина наређења, 'која протуслове сталним и вечитим одредбама свете Цркве'. Моли, због тога, да буде разрешен од дужности администратора Митрополије, 'јер не могу даље носити одговорност за дела, која од годину и више дана чекају саборског решења, и противити се сили државне власти'”.¹⁷ Протесту се придружио и епископ шабачки Јероним износећи став да је новим Законом Црква од божанске постала државна установа и да је то довољан разлог да канонски изабрани епископи одбију да поступају по њему. Добивши обавештење да присуствује изборном сабору, епископ нишки Виктор обавестио је министра С. Новаковића да му више не шаље позиве и тако га поштеди „од оваквих антиканоничких захтева и тиме нашу старост сачувате од душевних потреса, које нисмо у стању издржати”.¹⁸ Одбијање епископа да сарађују није спречило већ донету одлуку Владе, тако да је 20. марта

¹⁴ Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, друга књига, Минхен, 1966. година, страна 443.

¹⁵ П. Пузовић, *Кратка историја Српске православне цркве (1219-2000)*, Крагујевац, 2000. година, страна 52.

¹⁶ Видети, Н. Ружичић, *Закон о црквеним властима источно-православне цркве у Краљевини Србији*, „Весник Српске цркве”, 1891. година.

¹⁷ Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, друга књига, Минхен, 1966. година, страна 444.

¹⁸ Епископ Мојсеј, *Црквено питање у Србији*, Београд, 1895. година, страна 72.

1883. године сазвано изборно тело у коме су већину чинили световњаци, и према одредбама новог Закона, изабрало архимандрита Теодосија Мраовића за новог митрополита Србије. Избор није значио крај проблема, будући да су новог поглавара канонски могли посветити само епископи, који су то одбили позивајући се на верност смењеном митрополиту Михаилу. Вешт и у каноне добро упућени министар С. Новаковић обратио се за помоћ карловачком митрополиту Герману Анђелићу, који је после сагласности бечке Владе, у Сремским Карловцима 27. марта 1883. године посветио Теодосија Мраовића за новог митрополита Србије. Одбијање епископа, да под руководством новоизабраног митрополита, организују заседање Архијерејског сабора, било је довољан разлог Влади да почетком априла 1883. године разреши комплетну стару јерархију Српске цркве.

После разрешења старе јерархије, Влада и нови митрополит Теодосије предузели су мере да се канонско стање успостави избором нових епископа. Поступак је спроведен у кратком року, тако да су изабрани и краљевим указом потврђени и распоређени: архимандрит Нестор за нишког, Самуило за шабачког и Корнелије за жичког епископа. Поред митрополита и епископи Самуило и Корнелије били су из Војводине тј. Аустро-Угарске, тако да је јерархија изгубила свој србијански карактер. Новопостављени епископи убрзо су умрли, тако да је после спроведених избора Димитрије Павловић постављен за нишког, а Никанор Ружичић за жичког, док шабачки епископ није биран због одлуке да се та епархија припоји београдској митрополији. Цариградска патријаршија признала је промене извршене на челу Цркве у Србији новембра 1884. године, али већина црквених историчара сматра да тај чин није обезбедио пуни легитимитет новој црквеној управи: „Нова јерархија је и даље остала неканонска, јер је начин њеног избора и постављања био противан канонима православне цркве. Зато признање Цариградске патријаршије није ништа помогло да њен постанак учини канонски ваљаним. Тиме је у Српској цркви било створено једно ново стање без преседана“.¹⁹

Прилике у земљи су се компликовале и њима је у великој мери допринела недовољно утемељена и у појединим моментима лакомислена политика краља Милана. Политички живот Србије значајно је измењен појавом Радикалне странке, која се, према програмским документима, залагала за уставну и парламентарну државу, што је у пракси значило ограничење власти суверена. Народ Србије прихватио је идеје радикала, тако да су на изборима одржаним 1883. године добили значајну већину у Скупштини. Исте године донета је одлука о укидању народне војске и сходно томе изврши прикупљање оружја. Незадовољни том од-

¹⁹ С. Спасовић, *Улога Српске цркве у националном ослобођењу у Србији у 19. веку и њен канонско – правни положај*, Торонто 1988. година, страна 172.

луком, радикали су побунили народ у Источној Србији, што је краљу био добар повод за обрачун са опасним противником: "Популарност коју су у народу стекли радикали била је разлог оштрих напада и прогањања од стране владајуће Напредне странке и краља Милана, који су против радикала користили сва дозвољена и недозвољена средства. У атмосфери заоштрених страначких борби и краљеве изразите нетрпељивости према радикалима, у јесен 1883, у источној Србији избила је Тимочка буна, коју је краљ Милан вешто искористио за обрачун са Радикалном странком и њеним најистакнутијим првацима".²⁰ После одржаног суђења део вођства је стрељан, а шеф Радикалне странке Никола Пашић пребегло у иностранство. Унутрашњим проблемима везаним за суђење радикалима краљ Милан је придодao и спољне отпочињући рат са Бугарском 1885. године. Повод за објаву рата била је одлука Кнежевине Бугарске и аутономне турске области Источна Румелија (обе створене одлукама Берлинског конгреса), да се уједине. Сматрајући да је тим чином поремећена равнотежа на Балкану и сујетан због појаве нове државе по територији двапут веће од Србије, краљ Милан је уз подршку Аустро-Угарске, започео рат, који се после пораза код Сливнице, завршио уз посредовање великих сила без територијалног смањења српске државе.

Положај краља Милана био је све тежи тако да је био принуђен да пређе у дефанзиву и чини сталне уступке својим политичким противницима. Одобрив је формирање либерално-радикалне владе, али је остао доследан у ставу да не дозволи повратак митрополита Михаила на дужност. Једини уступак који је учинио односи се на указ од 1. новембра 1887. године којим је неканонски смењеним архијерејима одобрена пензија.²¹ Краљ је успоставио и Велики уставотворни одбор, чији је члан био и митрополит Теодосије, за израду новог Устава. Народна скупштина је 22. децембра 1888. године изгласала нови веома модеран и напредан Устав, који је омогућио непосредно и тајно гласање по листама, укинуо Владине посланике, промовисао могућност интерпелације, анкете и истраге и гарантовао слободу штампе, збора и удруживања.²²

Према Уставу, државна вера у Краљевини Србији је источно-православна. Српска црква је аутокефална и не зависи од других страних цркава, али одржава догматско јединство са Васељенском патријаршијом. Слобода савести је неограничена, а признате вере су слободне и под заштитом закона уколико вршење њихових обреда не вређа јавни ред или морал. Свака радња усмерена против источно-православне цркве у Србији (прозелитизам) је забрањена. Српски држа-

²⁰ *Устав од 1888. године*, уводна студија у „Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије (1835-1941)“, „Нова књига“, Београд, 1988. година, страна 105.

²¹ Р. Веселиновић, *Историја Српске православне цркве са народном историјом*, књига II, Београд, 1966. година, страна 156.

²² С. Јовановић, *Наше уставно питање у XIX веку*, „Српски књижевни гласник“, књига XIV, Београд, 1905. година, страна 589-590.

вљани не могу бити ослобођени од грађанских и војних дужности позивањем на прописе своје вере. Краљ и његов дом морају бити источно-православне вере, а владар је заштитник свих признатих вероисповести у Србији. Архијерејском сабору припада унутрашња управа над источно-православном црквом, док министар просвете и црквених послова врши надзор над духовним властима, како православне цркве, тако и свих других признатих вероисповести. Црквене власти и богословске школе православне цркве уређују се законом по договору министра са Архијерејским сабором. Свештеницима за кривице учињене приликом обављања дужности суде црквене власти, док се за остале преступе кажњавају по кривичном закону. Жалбе против злоупотреба црквених власти, било које вероисповести у земљи, подносе се министру црквених послова. Свештена лица и црквене установе, у погледу грађанских и имовинско-правних односа, подчињени су државним законима. Преписка православне цркве са страним црквеним властима, саборима и синодима врши се уз одобрење министра просвете и црквених послова. Када је у питању службена приписка других вероисповести у Србији са страним црквеним властима мора се подносити на увиђај и одобрење министру просвете и црквених послова. Службена писма или наредбе сабора и синода из иностранства не може ни једна црквена власт у Србији објавити или извршити без знања и одобрења министра црквених послова.²³

Повратак митрополита Михаила на трон

Притиснут бројним унутрашњим и међународним проблемима краљ Милан абдицирао је у 35. години живота 22. фебруара 1889. године у корист свог сина Александра, о чему академик М. Екмечић истиче следеће: "То је давно раније припремао, час наводећи као разлог бесане ноћи и страх од лудила, час неспоразуме око развода од краљице Наталије, час љубав за другу жену, час финансијску кризу. У писму немачком цару, на дан абдицирања, вели да није могао рачунати 'ни на једну политичку странку, ни на једног човека овде. Немогуће је владати вечно бруталном силом... Данас су напредне радикалне идеје надвладале и немогуће је имати један пристојан парламент. У Србији не постоји никакав државни смисао'".²⁴ Будући да се радило о малолетном лицу одређени су Јован Ристић, Коста Ст. Протић и Јован Бели-Марковић да као намесници врше краљевску власт. Намесници су именовали нову Владу, која је амнестираола Николу Пашића и међу приоритете рада уврстила сређивање стања и успостављање канонског поретка у Српској цркви: "Нова је влада одмах почела преговоре у два правца: са мит-

²³ Устав Краљевине Србије, Београд, 1888. година.

²⁴ М. Екмечић, *Стварање Југославије 1790-1918*, 2, Београд, 1989. година, страна 391.

рополитом Мрашом и његовим владикама, да одступе, а са митрополитом Михаилом и владиком Јеронимом, да се врате на своја места”.²⁵

Схвативши промењене околности и одлучност намесника и Владе да спроведу планирану политику, митрополит Теодосије и епископи Никанор и Димитрије понудили су 27. маја 1889. године оставке, што су намесници прихватили и указом од 28. 5. 1889. године вратили Михаила на трон српских митрополита: „Дочекаан на савској обали дирљивим поздравом архимандрита Ниђифора Дучића, свештенством и одушевљеним народом, митрополит Михаило је после, без неколико дана, седам и по година, поново ступио на тло отаџбине, а на први дан св. Тројице, 29 маја 1889 године, прими управу Црквом њеном”.²⁶ Истим актом владику Јеронима из старе јерархије намесници су поставили за нишког епископа. Избором дечанског архимандрита Саве за епископа жичког и монаха Мелентија за владику тимочког попуњен је Архијерејски сабор.

Преузевши дужност митрополит Михаило покренуо је иницијативу за измену Закона о црквеним властима из 1882. године, који је био повод легалној јерархији да напусти положаје. Преговори су били тешки и сложени, будући да ни радикалска влада није била спремна да се одрекне контроле државе над Црквом коју су тим законом успоставили напредњаци. Неспремне на попуштање супротстављене стране формирале су посебне комисије ради припреме пројекта закона. Митрополита Михаила заступао је као стручни консултант архимандрит Ниђифор Дучић, који је захваљујући огромном ауторитету расправу усмеравао у канонском смеру и спречавао елиминисање суптилних и на први поглед недовољно уочљивих државних контролних механизма. Ватрени заступник националног јединства архимандрит је безуспешно покушавао да законом обнови Српску патријаршију за чијег би првог поглавара био изабран митрополит Михаило. Значајне проблеме, током расправе о појединим одредбама закона, стварали су представници нижег свештенства окупљени око Радикалне странке и неспремни да се обновом канонског поретка поново успостави пуна власт јерархије. Жестока страначка сукобљавања и постепена политичка поларизација српског друштва допринели су да део свештенства прихвати идеје Светозара Марковића и са тих позиција пружа отпор одређеним решењима у Закону: „Само захваљујући митрополиту Михаилу и његовим везама и добрим односима са Русијом, сачувано је достојанство Српске цркве од самоуправних, рушилачких и анархистичких идеја Светозара Марковића, које су биле нашле доста

²⁵ Ж. Живановић, *Политичка историја Србије*, књига III, Београд, 1924. године, страна 30.

²⁶ С. Димитријевић, *Михаило Архиепископ Београдски и Митрополит Србије (1859-1898)*, Београд, 1933. година, страна 40.

присталица у нижем свештенству”.²⁷ После пуно неспоразума, постигнут је компромис, тако да је нови „Закон о црквеним властима источно-православне цркве”, који је са неким изменама важио до почетка Првог светског рата, усвојен 27. априла 1890. године.²⁸

Поред различитог приступа појединим важним одредбама Закона, митрополит Михаило дошао је у сукоб са намесницима и Владом јер је 16. 6. 1890. године укинуо одлуку свог претходника о разводу брака краља Милана и краљице Наталије. Поступајући на тај начин јасно је показао да му је поштовање канона најважније и да није спреман да чини уступке ни оним снагама које су га вратиле на положај. Одлучно је захтевао, да се сходно канонима и поредку Цркве, прецизно утврди статус свештеника у војним и законима који регулишу друге области.²⁹ Сопственим средствима основао је Фонд за васпитање српских калуђера у руским духовним академијама, Фонд за штампање књига за одбрану православља и моралну поуку српског народа и Фонд за школовање ђака из Сокобање.³⁰ Током дугог и плодног живота објавио је велики број књижевних и дела из различитих теолошких дисциплина, захваљујући чијем квалитету је обезбедио значајно место у српској култури и просвети и уврстио се у ред најзнаменитијих Срба XIX века. Живот великог архијереја, који је оставио неизбрисив траг у историји Српске цркве окончао се 5. фебруара 1898. године после 43 године, 3 месеца и 20 дана проведених у епископском чину.

Закључак

Већина црквених и других историчара прилично је сагласна у објашњењу узрока сукоба напредњачке Владе са црквеном јерархијом и оценом предузетих мера незабележених у дуговековној историји Српске православне цркве. Усаглашено се понавља да је смена митрополита и јерархије последица нове спољнополитичке оријентације Краљевине Србије, напуштање ослањања на Русију и постепено везивање за Аустро-Угарску, што је и институционализовано потписивањем Тајне конвенције. Будући да је Црква у Србији и свим крајевима под турском

²⁷ С. Спасовић, *Улога Српске цркве у националном ослобођењу у 19. веку и њен канонско-правни положај*, Торонто, 1988. година, страна 194-195.

²⁸ *Закон о црквеним властима источно-православне цркве*, „Зборник правила, уредаба и наредаба Архијерејског сабора православне цркве у Краљевини Србији од 1830-1900”, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1900. година, страна 245-309.

²⁹ *Закон о устројству војске од 14. јула 1898. године*, „Зборник правила, уредаба и наредаба Архијерејског сабора православне цркве у Краљевини Србији од 1830-1900”, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1900. година, страна 371-372, *Закон о женидби официра и подофицира и редова од 3. августа 1898. године*, Исто, страна 373-374.

³⁰ Видети, Р. Веселиновић, *Историја Српске православне цркве са народном историјом*, књига II, Београд, 1966. година, страна 161-162.

влашћу била под покровитељством Руске православне цркве и носилац идеје о окупљању Срба и националном уједињењу на јужнословенским просторима, сасвим је извесно да Аустро-Угарска није имала поверење у митрополита Михаила доказаног русофила и да је тражила његово уклањање. Овакав закључак несумњиво је тачан, али то образложење није довољно и зато је потребно цео проблем ситуирати у шири друштвени контекст. Више векова под турском влашћу Српска црква била је ексклузивни носилац националне идеје, једини прави заштитник и утешитељ обесправљеног и тлаченог народа и моћни покретач његове унутрашње енергије. Почетком XIX века у два судбоносна устанка Српска црква и вође произашле из народа равноправно и сложено приступили су остварењу државотворног појекта у који је свештенство унело искуство, дипломатске везе, писменост и доминантан утицај на село, а нови предводници народа ентузијазам, личну дубоку религиозност, визију веће и модерније Србије, први новац стечен у међународној трговинској размени и исконско познавање народа, његових потреба и могућности. Сједињени шајкача и камилавка, гуњ и мантија наступали су сложено и током мукотрпног процеса стварања државне куће пленили европске дворе и придобијали углађене и препреде дипломате својом разборитошћу, вештим коришћењем повољних историјских околности и лукавошћу уколико је то било потребно. Учвршћивање државе и њено нормативно уобличавање вршено је заједничким напорима, а мудром и преком кнезу Милошу сопствена религиозност и посвећеност Цркви није била препрека да строге казне изриче и свештеницима за доказиве кривице и лоше понашање. Добивши статус државне, Црква је решила питање свог положаја, а свештеници су стекли потребну сигурност и самопоуздање и релативно пристојне приходе. Позиција државне установе није обавезно значила напредак и бољитак Цркве, јер је слабила њене одбрамбене механизме и учинила је рањивом на многа искушења које је са собом носило ново време. Добро ситуиране владике, у условима релативног мира, постепено су губиле покретачку визију и предводничку улогу, а уљуљкани свештеници почели су да занемарују народне интересе и да се окрећу себи и са великим ентузијазмом укључују у страначке борбе. Синови обогаћених српских сељака и трговаца почињу да заобилазе Русију и одлазе да студирају на најбољим универзитетима широм Европе. Изучавају се природне и хуманистичке науке и постепено усвајају начела модерног европског рационализма у чијој основи је ново поимање слободе човека и друштво ослобођено од утицаја религије. Млади и европски образовани људи враћају се у Србију и преузимају вођење државних и економских послова. Поједини њихови представници са великим жаром и убеђењем преносе широм Србије неуком и недовољно политички свесном народу идеје о новом друштву правде у коме неће бити места за религију и потребе за свештеницима. Млада српска буржоазија видела је у новим условима само себе као предводника народа и заступника државних интереса и

више није била спремна да ту улогу дели са Црквом, коју је осећала као велику конкуренцију и опасност. Нови господари народне и државне судбине ударили су и у канонски поредак Цркве, захтевајући њено безусловно покораване и претварање у трансмисију власти. Веома брзо заборављена је историјска улога Цркве и њен немерљиви допринос стварању државе, која је сада њима била поверена на старање, па је као приоритет одређен циљ да се расплете и одвоји живо и вишеструким везама помешано народно и црквено биће. Излазак српске буржоазије на историјску сцену и њена намера да убудуће самостално води државне послове, такође, представља један од узрока обрачуна напредњачке Владе са јерархијом Српске цркве. Подчињавање у том историјском тренутку није потпуно успело, будући да се у промењеним околностима митрополит Михаило вратио на свој трон, али је Цркви упућена јасна порука да су стара времена на измаку и да она своју будућност треба да тражи у духовној сфери, а да бригу за државне послове повери суверену и представницима изабраним од народа.

Коришћена литература

- Веселиновић, Рајко, *Историја Српске православне цркве са народном историјом*, књига II, Београд, 1966.
- Димитријевић, Стева, *Михаило Архиепископ Београдски и Митрополит Србије (1859-1898)*, Београд, 1933.
- Екмечић, Милорад, *Стварање Југославије 1790-1918*, 2, „Просвета“, Београд, 1989.
- Епископ Мојсеј, *Црквено питање у Србији*, Београд, 1895.
- Епископ шабачко-ваљевски Јован, *Српска црква у Србији од 1804. до 1918. године*, „Српска православне црква 1219-1969. године, споменица о 750-годишњици аутокефалности“ Београд, 1969.
- Живановић, Живан, *Политичка историја Србије*, књига III, Београд, 1924.
- Закон о женидби официра и подофицира и редова од 3. августа 1898. године*, „Зборник правила, уредаба и наредаба Архиепископског сабора православне цркве у Краљевини Србији од 1830-1900“, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1900.
- Закон о изменама и допунама Закону о црквеним властима православне вере од 30. септембра 1862. године*, „Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији изданих од 20. јуна 1882. до 19. фебруара 1883. године“, издање и штампа Краљевско-српска државна штампарија, Београд, 1883. година.
- Закон о устројству војске од 14. јула 1898. године*, „Зборник правила, уредаба и наредаба Архиепископског сабора православне цркве у Краљевини Србији од 1830-1900“, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1900.
- Закон о црквеним властима источно-православне цркве*, „Зборник правила, уредаба и наредаба Архиепископског сабора православне цркве у Краљевини Србији од 1830-1900“, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1900.
- Јовановић, Слободан, *Влада Милана Обреновића*, књига II, Београд, 1934.

- Јовановић, Слободан, *Наше уставно питање у XIX веку*, „Српски књижевни гласник“, књига XIV, Београд, 1905.
- Милаш, Никодим, *Православно црквено право*, „Истина“, Издавачка установа епархије далматинске, Београд-Шибеник 2004.
- Новаковић, Драган, *Верске заједнице на размеђу векова*, Институт за политичке студије, Београд, 2003.
- Нови црквени законик, Преписка министра просвете и црквених послова с Архијерејским сабором*, „Хришћански весник“, 1888. година.
- Перић, Димшо, *Црквено право*, Београд, 1999.
- Петровић, Миодраг, *Законоправило или Номоканон Светог Саве*, Иловачки препис 1262. година, фототипија, приредио и прилоге написао М. Петровић, Горњи Милановац, 1991.
- Попов, Чедомир, *Немирне године и везивање за Аустро-Угарску*, Историја Срба, шеста књига, први том, Београд, 1994.
- Пузовић, Предраг, *Кратка историја Српске православне цркве (1219-2000)*, Крагујевац, 2000. година.
- Ружицић, Никанор *Закон о црквеним властима источно-православне цркве у Краљевини Србији*, „Весник Српске цркве“, 1891.
- Слијепчевић, Ђоко, *Историја Српске православне цркве*, друга књига, Минхен, 1966.
- Спасовић, Станимир *Улога Српске цркве у националном ослобођењу у Србији у 19. веку и њен канонско – правни положај*, Торонто 1988.
- Цисарж, Бранко, *Црквено право I (Општи део и организација цркве)*, Београд, 1970.
- Таксена тарифа код црквених власти (из Закона о таксама)*, „Зборник правила, уредаба и наредба Архијерејског сабора православне цркве у Краљевини Србији од 1830-1900“, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1900.
- Устав Краљевине Србије*, Београд, 1888.
- Устав од 1888. године*, уводна студија у „Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије (1835-1941)“, „Нова Књига“, Београд, 1988.

Резиме

Драган Новаковић

СТАВ НАПРЕДЊАЧКЕ СТРАНKE ПРЕМА СРПСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ

Стекавши аутономију од Васељенске патријаршије 1831. године Српска православна црква постепено је учвршћивала положај уставима и законима Кнежевине Србије доношеним током XIX века. Утврђени статус државне цркве подразумевао је значајне привилегије, али и спремност да се прихвате од књаза и владе кандидати одређивани за највише јерархијске положаје и државна контрола готово свих сегмената верског живота. Успостављени однос, у коме су често игнорисане канонске одредбе, омогућио је неку врсту партнерства захваљујући коме је држава стално економски јачала и учвршћивала демократске

институције, а Црква усавршавала унутрашњу организацију, побољшавала квалитет свештеничког кадра и остваривала повољне услове за вршење духовне мисије. Незадовољство руском политиком после Берлинског конгреса и заузимање нове спољнополитичке оријентације са ослоном на Аустро-Угарску брзо се одразило на односе између кнеза Милана и митрополита Михаила као доказаног русофила и ватреног заговорника пансловенске солидарности. Незадовољан митрополитивим ангажовањем у Босни, нови савезник је од кнеза тражио да удаљи опасног противника, али је то било тешко учинити због популарности врховног поглавара и доказаних способности у руковођењу Црквом. Нашавши разлог у отпору Цркве доношењу Закона о таксама, кнежевска влада, коју је водила Напредњачка странка, прво је 1881. године сменила митрополита Михаила, а 1883. године и остале непокорне епископе. Изменама Закона о црквеним властима источно-православне вере 1882. године, кроз које је промењен састав Архијерејског сабора и у тело за избор митрополита укључено више световњака, извршен је прави удар на Цркву забележен у њеној вишевековној историји и практично поништен канонски поредак по коме се организује живот и управља у православним црквама. Изабравши новог митрополита и епископе, напредњачка Влада успоставила је црквену организацију потпуно зависну од воље државе и односа снага на политичкој сцени Србије. Промењене политичке околности изазване абдикацијом краља Милана и нормализацијом односа са Радикалном странком, омогућиле су повратак митрополита Михаила на трон и брзо успостављање редовног стања у Цркви. Игнорисани у једном историјском тренутку древни канони поново су показали своју виталност, али је овај догађај послужио све јачој буржоазији да Цркви пошаље јасну поруку да су стара времена усаглашеног деловања прошла и да нове снаге на себе преузимају вођење народних и државних послова.

Кључне речи: напредњаци, Црква, митрополит, закон, политика, аутономија.

Summary

Dragan Novaković

THE PROGRESSIVE PARTY'S VIEW OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH

After obtaining autonomy from the Ecumenical Patriarchate of Constantinople in 1831, the Serbian Orthodox Church gradually established and strengthened its position by means of constitutions and laws of the Principality of Serbia which were passed in the course of the XIX century. The established status of an official state church implied

considerable privileges but also the readiness to accept potential candidates designated by the Prince or the Government for the highest hierarchy positions as well as the state's control over practically all segments of religious life. This relationship in which provisions of the Canon Law were frequently ignored, forged a kind of partnership enabling the state to strengthen its economy and democratic institutions while at the same time providing the church with an opportunity to improve its internal organization, the quality of candidates entering priesthood and to create favourable conditions for its spiritual mission. The dissatisfaction with the Russian politics after the Congress of Berlin and the shift towards a new foreign policy relying heavily on the support of Austria-Hungary, soon took toll on the relations between Prince Milan and Metropolitan Mihailo who was a notorious Russophile and a fervent advocate of the Pan-Slavic solidarity. Dissatisfied with the Metropolitan's activities in Bosnia, the new ally demanded that the Prince remove the dangerous opponent which proved to be a daunting task, due to the Metropolitan's popularity and his demonstrated leadership skills. In 1881, under the pretext that the Church opposed the Tax law, the Prince's Government, led by the Progressive Political Party first removed Metropolitan Mihailo which was followed by the removal of all other remaining disobedient Bishops in 1883. The 1882 amendments to the Law on Church Authorities of the Eastern Orthodox Religion which resulted in changes of the composition of the Assembly of Bishops and included more lay people in the body tasked with the election of the Metropolitan, represented a genuine coup against the Church unprecedented in its centuries long history and practically annulled the canonical order governing the life and functioning of the Orthodox Churches. Having elected the new Metropolitan and Bishops, the Government led by the Progressive Party established such an organization of the Church which was utterly dependent on the will of the state and the balance of powers on the Serbia's political scene. The altered political circumstances brought about by King Milan's abdication and normalization of relations with the Radical Party, enabled Metropolitan Mihailo's return and reestablishment of previous order in the Church. The ancient Canons, which were ignored at one point in history, proved their vitality, but these events were also convenient for the growing middle class to send a clear message to the Church that the old times of harmonized activity were gone and that the new forces were taking over the public and state affairs.

Key words: Progressive Party, Church, Metropolitan, law, politics, autonomy.